

Юридична природа судового

рішення в адміністративному судочинстві

Я. С. Угленко

здобувач кафедри адміністративного права
і процесу Національної академії внутрішніх справ

У статті аналізуються різні підходи до тлумачення поняття судового рішення. Розкривається зміст законності та обґрунтованості судового рішення в адміністративному судочинстві.

Ключові слова: *судове рішення, адміністративний суд, постанова, ухвала, законність, судовий захист, процесуальне законодавство, захист прав.*

В статье анализируются различные подходы к толкованию понятия судебного решения. Раскрывается содержание законности и обоснованности судебного решения в административном судопроизводстве.

Ключевые слова: *судебное решение, административный суд, постановление, определение, законность, судебная защита, процессуальное законодательство, защита прав.*

This paper examines different approaches to interpretation of the judgment. The content legality of the judgment in the administrative proceedings.

Keywords: *judgment, an administrative court ruling, order or rule of law, judicial protection, procedural law, protection of humon.*

Конституція України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції) [1]. На забезпечення цього права і спрямоване адміністративне судочинство.

Судовий захист особи, яка вважає, що порушено її права, свободи чи інтереси у сфері публічно-правових відносин, гарантований ст. 104 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) [2].

Свої владні висновки адміністративні суди викладають у процесуальних документах – рішеннях. Судове рішення – це найзагальніша назва актів застосування права, якими суд вирішує те чи інше питання.

Становлення доктрини судового рішення пов'язане з працями С. Н. Абрамова, М. Г. Авдюкова, М. А. Гурвича, А. О. Добровольського, М. Б. Зейдера, А. Ф. Клеймана, Є. Г. Пушкаря, П. Я. Трубінова, Н. О. Чечіної, Д. М. Чечота та ін. Зокрема, Н. О. Чечіна справедливо відзначила, що проблеми судового рішення протягом багатьох десятиліть не перестають бути актуальними, вони обговорюються на сторінках правової літератури постійно, з різним ступенем інтенсивності та ефективності [3, с.111].

Варто виділити декілька періодів у дослідженні про сутність судового рішення. Так, спочатку серед науковців тривала дискусія головним чином про те, що відтворює сутність судового рішення – імперативні підтвердження судом правовідношення (прав та обов'язків сторін) чи наказ суду сторонам та іншим особам, які мають відношення до справи, діяти у відповідності із судовим приписом у межах встановленого правовідношення. Згодом було зроблено висно-

вок, що сутність судового рішення виражається одночасно обома названими властивостями. Пізніше судове рішення стало розглядатись як акт застосування права. Потім учені-процесуалісти перейшли до дослідження функцій судового рішення, що дало можливість глибоко та всебічно розглянути вплив судових рішень на суспільні відносини [4, с. 33-34]. Розглянемо детальніше ці періоди.

Так, прихильниками «теорії підтвердження» (деклараторної теорії) були С. Н. Абрамов, А. Ф. Клейман, М. А. Гурвич. Зокрема, С. Н. Абрамов визначив сутність судового рішення як владного підтвердження спірного правовідношення, що перетворює його шляхом примусового наказу в безспірне загальнообов'язкове правило поведінки не тільки для сторін, а й для всіх, порушення якого може потягти за собою певні юридичні наслідки. «Елемент наказу» розглядався науковцем як джерело примусовості та загальнообов'язковості рішення [5, с. 263].

Погоджуючись із присутністю в судовому рішенні елементів підтвердження наявності або відсутності правовідносин, взаємних прав та обов'язків сторін, К. С. Юдельсон особливу увагу звертав на примусову силу цього судового акта [6, с. 273].

Критикував як теорію наказу, так і теорію підтвердження М. Г. Авдюков, оскільки розглядав питання сутності судового рішення у зв'язку із завданнями, формою та змістом судової діяльності. На його думку, сутність судового рішення полягає в тому, що воно є актом правосуддя і захищає права сторін та правопорядок в державі шляхом вирішення судом першої інстанції правових спорів між сторонами по суті. М. Г. Авдюков називав два моменти, з яких складається судовий захист прав: перший полягає в тому, що суд повинен встановити (визнати) наявність тих прав, за захистом яких позивач звер-

нувся до суду; другий – у тому, що суд надає сприяння у здійсненні встановлених прав, усуває припущене відповідачем порушення права, домагається, щоб сторони діяли у відповідності зі встановленим правовідношенням, і надає позивачу можливість реалізувати його права [7, с.15-21].

На думку Д. І. Полумордвінова, сутність рішення суду – це розпорядження учасникам вирішених судом спірних правовідносин дотримуватись певної поведінки. Цей науковець, як і С. Н. Абрамов, зауважував, що судові рішення створює на базі абстрактних норм права нові, індивідуальні, конкретні правила поведінки для суб'єктів спірних правовідносин [8, с. 25].

Окремим напрямком дослідження проблеми судового рішення стала його інтерпретація як акта правосуддя та як процесуального документа, в якому викладено цей акт. Такий підхід вперше запропонував М. А. Гурвич [9, с. 6]. Цю ж думку надалі підтримали М. П. Ринг, Є. Г. Пушкар та ін.

Така інтерпретація судового рішення є досить вагомою для розвитку теорії судового рішення, оскільки процесуальна форма судочинства передбачає порядок здійснення процесуальних дій суду, інших учасників процесу, їх процесуально-документальне оформлення та фіксацію. У цьому відношенні абсолютно закономірно, що процесуальне законодавство передбачає вимоги, яким мають відповідати процесуальні акти-документи. Особливо це стосується рішень судів.

У подальшому судові рішення стало розглядатися з точки зору його функцій. Зокрема, Н. О. Чечіна першою звертає увагу на певні функції суду, передусім – на виховну. Вона зауважувала, що судові рішення «виховує, переконуючи та примушуючи» [3, с.100-111].

Питання сутності судового рішення та його визначення також не залишаєть-

ся поза увагою у працях сучасних науковців, причому, як і раніше, єдиного підходу до інтерпретації цього інституту не має.

Водночас позиції деяких авторів відрізняються певною оригінальністю. Так, Н. М. Коршунов вважає, що судові рішення – це постанова, що виноситься ім'ям держави щодо суті спору сторін у позовному провадженні, а також щодо об'єкта процесу в справі особливого провадження або в справі, що виникає із адміністративно-правових відносин [10, с. 365].

Під судовим рішенням О. М. Шиманович розуміє процесуальний акт-документ, який ґрунтується на встановлених у судовому розгляді фактах і застосуванні норм права, яким вирішуються по суті вимоги зацікавленої особи про захист прав, свобод чи інтересів у порядку позовного провадження, або вимоги, спрямовані на захист охоронюваних законом інтересів у порядку окремого провадження, що набирає законної сили у встановленому порядку і підлягає виконанню [11, с. 4].

Як і раніше, нині практично всі науковці розглядають судові рішення як один із видів судових постанов та як найважливіший документ суду, проте єдиного підходу до розуміння сутності цього акта правова наука не виробила.

В адміністративному судочинстві, як і в Конституції України, терміни «судове рішення» і «рішення суду» вжито як синоніми.

Чисельність і змістовність процесуальних питань, які доводиться вирішувати суду під час розгляду справи адміністративної юрисдикції, обумовлюють прийняття цим органом правосуддя різноманітних й відмінних за своєю суттю та формою процесуальних документів. Залежно від кола питань, вирішених через ухвалений акт, судові рішення поділяються на постанови та ухвали.

Питання, пов'язані з розумінням, структурою та вимогами, яким мають від-

повідати постанови й ухвали адміністративних судів, інші процесуальні документи, безпосередньо закріплено в КАС [2].

Так, КАС дає визначення постанови й ухвали адміністративного суду. Постанова – письмове рішення суду в адміністративній справі, у якому вирішуються вимоги адміністративного позову (п. 12 ч. 1 ст. 3 КАС), тобто є вирішення судом спору по суті [2].

Ухвала – письмове або усне рішення суду в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання (п. 13 ч. 1 ст. 3 КАС) [2].

Отже, залежно від процесуальних питань, які розв'язуються рішенням адміністративного суду, ці рішення набувають форми та змісту або постанови, або ухвали.

Судове рішення, яким суд вирішує спір по суті, викладається у формі постанови. Судове рішення, яким суд зупиняє чи закриває провадження у справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо інших процесуальних дій, клопотань, викладається у формі ухвали.

Слід зазначити, що ця класифікація певним чином відрізняється від поділу судових рішень у цивільних і господарських справах: там судові рішення поділяються на рішення і ухвали; використання одного терміна «рішення» для позначення родового і видового понять вносить деяке нерозуміння у не обізнаної в цих тонкощах людини, тому в адміністративному процесі цього спробували уникнути.

Однією з основних засад судочинства є законність (п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції) [1]. В юридичній літературі домінуючою є думка про те, що принцип законності визначається тим, що суд при вирішенні справи повинен правильно застосовувати норми матеріального права до конкретних правовідносин та здійс-

нювати правосуддя з додержанням норм процесуального права.

Законність як один із принципів здійснення правосуддя в адміністративних судах визначений ст. 7 КАС, а її зміст розкрито у ст. 9 КАС [2]. Зокрема, адміністративний суд вирішує справи на підставі Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У разі відсутності закону, який регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить з конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права).

Судове рішення, що приймається адміністративним судом, повинно бути законним і обґрунтованим.

Більшість авторів під законністю рішення розуміють точне та неухильне дотримання судом при розгляді і вирішенні адміністративної справи чинних норм матеріального та процесуального права. Таку точку зору висловили М. Г. Авдюков, М. А. Гурвич, П. П. Заворотко, В. М. Кравчук, О. І. Угриновська та ін. Зокрема, П. І. Радченко уточнює, що рішення є законним, якщо воно винесено, по-перше, відповідно до норм матеріального права, яке слід застосувати; по-друге, при точному дотриманні норм процесуального права [12, с. 290].

Такі тлумачення є, по суті, правильними, оскільки адекватно відтворюють відповідну якісну характеристику головного акту судової влади, яка обумовлена відповідним рівнем дотримання судом норм права.

Вимоги щодо законності та обґрунтованості рішень суду містилися і у ЦПК

1963 р. (ст. 202), за правилами якого розглядалися справи, що виникали з адміністративно-правових відносин. Проте з прийняттям КАС поняття «законність» та «обґрунтованість» набули законодавчого визначення. Так, за змістом ст. 159 КАС судові рішення повинно бути законним і обґрунтованим [2].

Відповідно до пункту 4 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про судові рішення в адміністративній справі» від 20 травня 2013 р. №7 законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права з урахуванням юридичної сили правового акта в ієрархії національного законодавства, що регулює спірні правовідносини, подібні правовідносини (аналогія закону), або за відсутності такого закону – на підставі конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права), принципів верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини при дотриманні норм процесуального права [13].

У цій же постанові зазначено, що обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені під час судового розгляду справи (у судовому засіданні, у порядку скороченого чи письмового провадження) з урахуванням вимог ст. 70 КАС щодо належності та допустимості доказів або обставин, які не підлягають доказуванню, та висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними [13].

У судовій практиці незаконним визнається судове рішення, при ухваленні якого суд: не застосував закон, який треба було застосувати; застосував закон, який не треба було застосовувати; неправильно витлумачив закон.

Перевіряючи обґрунтованість адміністративного акта, суд у кожному кон-

кретному випадку самостійно повинен визначити коло обставин, які необхідні для з'ясування фактичної сторони справи та оцінки правомірності акта.

Незалежно від національної моделі адміністративної юстиції усі вимоги до взаємодії публічної адміністрації із особою можна об'єднати в чотири категорії: порушення форми, порушення закону, порушення компетенції, зловживання владою. Проаналізуємо ці категорії.

Порушення форми полягає у недотриманні процесуальних приписів. Серйозні процесуальні помилки є підставою для визнання акта протиправним. Помилки визнаються серйозними, якщо: 1) стосуються недотримання важливих процедур, які закріплені у законі про відповідну сферу державного управління, або 2) пов'язані із порушенням порядку розгляду і вирішення індивідуальної справи особи (упередженість, неповідомлення особи про процедурну дію, непроведення слухання, невмотивованість адміністративного акта). Так само порушення форми буде мати місце у разі прийняття рішення без його закріплення у належному правовому акті.

Порушення закону пов'язані із недотриманням конституційних принципів (наприклад, рівності перед законом), конституційно-правових положень про статус особи, конституційно-правових засад організації та діяльності публічної адміністрації.

Порушення компетенції (некомпетентність) передбачає, що особа, яка вчиняє дію, не має на це повноважень.

Проблема зловживання владою стосується більше внутрішніх аспектів адміністративної дії – мотивів, мети, обґрунтованості та пропорційності адміністративного акта (дії). У рамках цієї категорії конкретними підставами для визнання акта протиправним можуть бути: використання влади таким чином, що результат вико-

ристання влади неочевидний; нечесне виконання дії; прийняття рішення із порушенням дискреційних повноважень [14].

Концепція справедливого судового розгляду, яку сповідує Європейський суд з прав людини, передбачає право на обґрунтоване судове рішення, оскільки просте посилання на положення законодавства не може вважатися таким обґрунтуванням. Зокрема, у справі Хаджианастасіу проти Греції Суд зауважив, що договірні держави користуються повною свободою у виборі належних засобів для забезпечення відповідності їхніх судових систем вимогам ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та ос-

новоположних свобод (Хаджианастасіу проти Греції, 16 грудня 1992 р.) [14].

Отже, в юридичній літературі судове рішення розглядалось як: акт державного примусу; акт владного підтвердження правовідносин; правозастосовний акт; юридичний факт; правозахисний акт; акт виховання громадян; процесуальний документ; акт правосуддя; акт державної влади тощо.

Таке розмаїття підходів призвело до відсутності в науці єдиного загально-визнаного визначення поняття цього акта. Багато науковців пропонували свої формулювання, частина з яких застосовується і сьогодні.

Список використаної літератури

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – Харків : Фоліо, 1998. – 197 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 116 с.
3. Чечина Н. А. Воспитательная функция советского гражданского процессуального права / Н. А. Чечина. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1972. – 112 с.
4. Проверка судебных решений в социалистическом гражданском процессе / Отв. ред. В. М. Савицкий / С. Брайков, И. Велинов, Я. Немет и др. – М. : Наука, 1989. – 304 с.
5. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс / С. Н. Абрамов. – М. : Госюриздат, 1952. – 420 с.
6. Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс / К. С. Юдельсон. – М., Госюриздат, 1956. – 439 с.
7. Авдюков М. Г. Судебное решение / М. Г. Авдюков. – М. : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1959. – 180 с.
8. Полумордвин Д. И. Законная сила судебного решения / Д. И. Полумордвин. – Тбилиси : Изд-во Академии наук Грузинской ССР, 1964. – 190 с.
9. Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве / М. А. Гурвич. – М. : ВЮЗИ, 1955. – 128 с.
10. Гражданский процесс : учеб. под общ. ред. Н. М. Коршунова / Н. М. Коршунов, Ю. А. Мареев. – М. : Изд-во «Эксмо», 2005. – 800 с.
11. Шиманович О. М. Судові постанови у цивільному процесі України (на матеріалі рішень та ухвал суду першої інстанції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. М. Шиманович. – К., 2005. – 20 с.
12. Цивільне процесуальне право України : підруч. / За ред. В. В. Комарова / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, Є. Г. Пушкар та ін. – Х. : Право, 1999. – 592 с.
13. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. №7 «Про судове рішення в адміністративній справі» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vasu.gov.ua>
14. Адміністративна юстиція України : проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / За заг. ред. О. М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – 608 с.